

УДК 338

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ГОЛОВНИЙ НАПРЯМ ПОЛІПШЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ В УКРАЇНІ

Степан Панчишин, Зоряна Приймак

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, проспект Свободи, 18*

Статтю присвячено дослідженню інституційного середовища як головному напрямку поліпшення функціонального розподілу доходів в Україні. Автор обґрунтовує тезу, що реформування розподільних відносин не можливе без боротьби з корупцією, для подолання якої зусилля держави мають спрямовуватися на удосконалення нормативно-правової бази та створення для громадян прозорих і сприятливих норм суспільного життя. Значну увагу приділено антимонопольному регулюванню та конкурентній політиці як шляхами справедливішого розподілу доходів. Коротко з'ясовано світовий досвід поліпшення функціонального розподілу доходів.

Ключові слова: функціональний розподіл доходів, корупція, конкурентна політика, державне регулювання економіки.

Розподіл національного доходу України між власниками факторів виробництва не відповідає внеску кожного фактора у створення національного продукту. Зокрема, отримувана найманими працівниками заробітна плата набагато нижча від тієї, яку вони мали б отримувати, фактична норма прибутку на вкладені у виробництво інвестиції вища від рівноважної, а створені державою умови для ефективного функціонування бізнесу не відповідають витратам підприємців на забезпечення нормального функціонування всієї системи інститутів та державної інфраструктури.

Для поліпшення функціонального розподілу доходів в Україні, передусім потрібно удосконалити її інституційне і макроекономічне середовище. Без ефективних системних реформ, які в умовах російської військової агресії, всевладдя олігархів і тотальної корупції поки що не вдасться прискорити, неможливо поліпшити розподільні відносини, здійснювати справедливий розподіл національного доходу між власниками факторів виробництва.

Якість державного управління в нашій країні, зокрема, судової, податкової та правоохоронної систем є на досить низькому рівні. Протягом всього періоду незалежності українські еліти не будували, а розкрадали державу. Потрапивши в системну інституційну пастку, Україна ніяк не може вибратися з неї. Ніхто з тих, хто при владі, не зацікавлений змінювати неефективні політичні та економічні інститути. Розуміючи згубність стану, в якому перебуває держава, еліти розпочинають реформи. Проте, боячись втратити ренту, ці реформи ще далекі від завершення. Скільки років говорять про скасування привілеїв і депутатської недоторканості, проведення відкритих конкурсних процедур торгів та призначень, системної люстрації та виборів

з відкритими списками, а на практиці майже нічого не змінюється. В результаті розрив між владою і суспільством зростає, поглиблюється корупція, яка ще більше ускладнює ситуацію внаслідок несприйняття реформ. Тому реформування розподільчих відносин неможливе без боротьби з корупцією.

Для подолання корупції зусилля держави повинні бути спрямовані на удосконалення нормативно-правової бази та створення для громадянина прозорих і сприятливих норм суспільного життя. Ухвалені закони мають бути сформульовані так, щоб їх можна було однозначно інтерпретувати. Для запобігання індивідуальній інтерпретації урядовцями положень і статей законів України варто прийняти закон, згідно з яким підприємці мали б право вимагати, наприклад, у казначейства надання у письмовій формі роз'яснень щодо порядку оподаткування.

Боротьба з корупцією повинна починатись з вищих ешелонів влади через відкритість і прозорість дій високих посадових осіб, оприлюднення їхніх активів, доходів і видатків. Боротьба ця повинна бути реальною, а не показовою. Треба скасувати недоторканість депутатів, суддів та інших державних чиновників, а особам, які викривають корупціонерів гарантувати безпеку. Політичні партії повинні декларувати свої джерела і обсяги фінансування, формування виконавських структур і комплектування кадрів має проводитись не за квотним принципом чи завдяки політичним зв'язкам, а за здібностями. Всі, без винятку, державні видатки мають проходити через казначейство, а державні закупівлі повинні бути прозорими і здійснюватись на конкурсній основі. Для ефективнішого використання державних видатків треба періодично проводити зовнішній незалежний аудит системи управління державними фінансами. Інформація про використання державних видатків має оприлюднюватись, наприклад, на певній сторінці Інтернету.

Дії влади в боротьбі з корупцією наражаються на шалений опір корумпованої системи. Осіб, які хочуть чесно служити державі і позбутися такого негативного явища в нашій країні як корупція, стараються залякати, підкупити, дискредитувати. Шукають способи впливу на порядних чиновників через членів їхніх сімей. Тому державні структури, зокрема Національне антикорупційне бюро України, прокуратура, суди і міліція, мають не тільки виявляти і наказувати корупціонерів, а й захищати чесних людей від неправдивих звинувачень у корупції чи інших незаконних діях.

Зміна влади завдяки Революції гідності зруйнувала створену олігархами моноцентричну мережу. Є надія, що конкурентна поліцентрична структура, яка формується в країні, не дасть змоги монополізувати владу і ринки України.

Багато негативних наслідків щодо функціонального розподілу доходів має державна монополія, а ще більше – монополія приватна. Формування приватних монопольних утворень веде до створення бар'єрів для прямих інвестицій, скорочення обсягів виробництва та підвищення цін, можливості перерозподілу ресурсів на користь монополіста, використання неефективних технологій та застарілого обладнання, а також інших негативних наслідків. Враховуючи значну монополізацію економіки України, керівництву держави треба спрямувати свої зусилля на зниження монополізму і розвитку конкурентного середовища в ній.

Для ефективного розвитку економіки керівництво багатьох зарубіжних країни застосовує антимонопольне регулювання. В Україні немало зроблено для нейтралізації монополістичної влади та зниження ступеня монополізації ринку. Основою політики у сфері захисту економічної конкуренції в нашій країні є антимонопольне законодавство, представлене низкою нормативно-правових актів.

Однак, організаційно-правові заходи держави щодо забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій діяльності ще не дали потрібного результату. Життєвий рівень населення знижується. Причиною такого становища є незавершеність реформ. Державою не сформульовано основні індикатори конкурентного середовища, а ведення бізнесу відбувається не прозоро, майже половина економіки знаходиться в тіні. Тому антимонопольне регулювання в Україні потребує поліпшення, що сприятливо вплине на функціональний розподіл доходів.

Однак, потрібно уважати, щоб процеси демонополізації і деолігархізації, курс на які проголошено в Україні, не привели до влади в нашій країні нових олігархів. Треба справді реформувати економіку і управління нею, а не імітувати виконання цих дій. Влада і бізнес мають бути розділеними. Потрібно звести до мінімуму вплив олігархів на владу.

Важливість демонополізації економіки України вказує на недостатність використання для вирішення цієї проблеми тільки законів України, які безпосередньо стосуються захисту економічної конкуренції. Варто розширити певними положеннями антимонопольної політики і деяке інше законодавство, зокрема те, що стосується регулювання економічного розвитку.

Головною метою цієї політики в Україні має бути захист конкуренції і створення рівних умов суб'єктам господарювання для доступу до ринку, захист прав власності і постійний моніторинг цього ринку щодо порушення антимонопольного законодавства, а не тільки постфактне реагування на зловживання суб'єктами господарювання монопольним становищем. Враховуючи велику частку ринків природних монополій в загальній кількості товарних ринків України, дії української влади, передусім повинні бути спрямовані на значне зменшення цієї частки і встановлення економічно обґрунтованих цін на цих ринках. Підвищення в нашій країні тарифів для населення на енергоносії суттєво вплине на його добробут. Якщо домогосподарства з низькими доходами зможуть отримати субсидії, то сім'ї з середніми доходами після оплати всіх комунальних послуг за рівнем добробуту зрівняються з малозабезпеченими сім'ями. Тому, напрошується висновок про потребу значно більшого підвищення заробітної плати.

Досліджуючи вплив монополій на функціональний розподіл доходів, потрібно згадати і про земельну ренту. Після передачі сільськогосподарських угідь у колективну власність колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств їхні члени мають право вийти з них та безкоштовно у приватну власність отримати свою частку землі (пай) на місцевості. На практиці багато власників цих паїв через різні причини особисто не обробляють надану їм землю, а передають її в оренду. Натомість, згідно з Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)» від 19 серпня 2008 р., мали б отримувати орендну плату на рівні не менше 3 відсотків визначеної відповідно до законодавства вартості паю. Однак реально у багатьох випадках так не відбувається. Часто трапляються орендарі, які шукають різні способи не платити орендної плати, чим зменшують доходи орендодавців. Тому потрібно законодавчо встановити відповідальність орендаря за недотримання земельного законодавства, проводити роз'яснювальну роботу серед членів колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств про їхні права у разі здачі паю в оренду.

Щодо поліпшення антимонопольного регулювання загалом, то доцільно провести незалежну експертизу законодавчо-нормативних актів України щодо захисту від монополій і корупції, розробити і законодавчо ухвалити захищену від перегляду при зміні влади стратегію розвитку конкуренції в країні та протидії лобізму і розвитку монополій, на основі зарубіжного досвіду і практики реалізації антимонопольного законодавства в Україні удосконалити нормативно правові акти, що стосуються розвитку конкуренції, посилити відповідальність підприємців за порушення антимонопольного законодавства збільшенням розмірів штрафів аж до кримінальної відповідальності, притягати до відповідальності державних посадовців за непрозору і нечесну організацію розподілу державного замовлення та державних закупівель, розробити методiku оцінювання регуляторних дій держави, запровадити електронний документообіг та дистанційну експертизу конкретних порушень економічної конкуренції, поліпшити інформованість населення щодо ефективності державної конкурентної політики, впроваджувати інші заходи сприяння демонополізації економіки України.

Усі реформістські починання треба закріпити у Конституції і нових законах, а також прийняти закони щодо обов'язковості виконання удосконаленого антикорупційного законодавства. Хоча невідомо чи за таких складних умов відбудеться злам нинішньої системи. Невідомо, наприклад, чи реструктуризація і списання приватними кредиторами 20% державного боргу України поліпшить ситуацію. Міжнародне рейтингове агентство Fitch понизило нашій країні довготривалий кредитний рейтинг з СС до С, що означає неминучість дефолту. Навряд чи без «прив'язки» нашої країни до ЄС і НАТО ми зможемо вибратись з інституційної пастки.

Щодо змін до Конституції, то вони мають стосуватися певних системоутворюючих прав громадян. У ній повинні бути закріплені положення щодо можливості ширшого залучення народних мас до законодавчих ініціатив через референдуми, права відкликати обраних депутатів і чиновників з владних структур, обмеження терміну перебування керівників на своїх посадах. Потрібно, щоб усі національні багатства належали народу і кожен громадянин нашої країни отримував певну частку доходу від використання цих багатств. Доцільно законодавчо закріпити права громадян щодо розширення електронної демократії, зокрема, електронних виборів, народних ініціатив у формі петицій, публічного висвітлення державної інформації тощо.

Аналіз функціонального розподілу доходів у розвинутих країнах показав, що на розподільні відносини впливають розміри фінансового капіталу громадян країни. У разі його надлишку, співвідношення між фактичними цінами на працю і капітал схиляється на користь праці, тобто відбувається експлуатація працею капіталу, а якщо цього капіталу недостатньо для ефективного функціонування економіки, то навпаки – відбувається експлуатація праці капіталом. Значна частина української еліти не дбає про розвиток національної економіки, а різними шляхами переказує або вивозить свої фінансові кошти, серед яких дуже часто є кошти, що здобуті незаконним шляхом, за кордон. У зв'язку з цим треба посилити боротьбу з переведенням за кордон та відмиванням «брудних» грошей. Це стосується не тільки правоохоронних органів, а й працівників банківських установ.

Аналіз причин зниження частки заробітної плати в розподілі доходів населення розвинутих країн, крім глобалізації, технологічних та інших змін виявляється що, на ці процеси суттєво впливає профспілковий рух працівників. Що міцніші профспілки,

то вищий рівень оплати праці їхніх членів. Це ж стосується і України. Сильна профспілкова організація завжди зможе відстояти своїх членів у боротьбі з працедавцями не тільки у питанні підвищення заробітної плати, а й поліпшення умов праці, соціального захисту та організації дозвілля. На жаль, профспілковий рух в Україні дуже слабкий, а в умовах існуючої корупції сподівання на його дії зі захисту інтересів працівників не виправдовуються. Тому в нашій країні разом з боротьбою з корупцією треба зміцнювати профспілки, що допоможе, зокрема, підвищити рівень оплати праці найманих працівників.

Відставання України за показниками основних ринкових і державних інститутів від розвинутих країн призводить до зниження її інвестиційної привабливості, уповільнення розширення виробництва, зменшення зацікавленості підприємців у впровадженні інновацій тощо. Тому в процесі державного регулювання економікою потрібно більше уваги приділяти удосконаленню інституційного середовища країни. Потрібно не тільки знижувати адміністративні бар'єри, а активно заохочувати вихід на ринок нових компаній, розвивати ринок нерухомості та запровадити ринок землі, реформувати сферу науки та поліпшити державну підтримку впровадження інновацій, сформувати такі органи державної влади, які б не поступались в ефективності і прозористі відповідним органам країн з розвинутою економікою, зокрема, крім боротьби з корупцією потрібно шукати способи зменшення державних видатків, треба реформувати державні установи, при цьому збільшуючи заробітну плату тим державним службовцям, які пройшли випробування на відповідність сучасним вимогам і залишилися там працювати, необхідно реформувати суддівську та пенітенціарну системи, домогтися стабільності податкової системи та ін.

Немає сумніву в тому, що досвід поліпшення функціонального розподілу доходів, який використовують у світі, треба використати в Україні. Річ у тім, що період розвитку ринкових відносин в нашій країні ще досить невеликий, і власний досвід вирішення цього питання ще надто малий. Реформи, які проводить український уряд, багато в чому не відповідають тим висновкам, які можна зробити з виконаного аналізу зарубіжного досвіду поліпшення функціонального розподілу доходів. Очевидно, що необхідно кошти для забезпечення цілісності нашої держави і покриття військових витрат. Ціни на енергоносії мають відповідати загальносвітовим. Збалансованими мають бути доходи і видатки бюджету, держава має забезпечити витрати за кредитними зобов'язаннями тощо. Однак, це не повинно здійснюватись за рахунок зубожіння народних мас.

Політика жорсткої економії, підвищення цін на енергоносії, зменшення пенсії працюючим пенсіонерам та інші заходи уряду позначаються передовсім на незаможних і тих, хто має середній дохід. Диференціація в функціональному розподілі доходів збільшуватиметься. Низької заробітної плати найманих працівників вистачатиме їм лише на найнеобхідніше, а придбати товари тривалого користування їм уже не під силу. Не поліпшать ситуації і запропоновані урядом субсидії для малозабезпечених громадян. Отже, зменшуватиметься сукупний попит на товари і послуги, що мультиплікативно вплине на скорочення виробництва і спад економіки.

Для виходу із тривалого економічного спаду треба вводити прогресивне оподаткування, зменшувати диференціацію доходів через підвищення заробітної плати і соціальних виплат, розширюючи, отже, попит на продукцію. Збільшення попиту призведе до вкладення коштів безпосередньо у розширення виробництва, а не

в спекулятивні валютні операції, що сприятиме створенню нових робочих місць, поліпшенню ситуації на ринку праці і зростанню економіки.

Для поліпшення функціонального розподілу доходів в Україні, пришвидшення виходу її з фінансово-економічної кризи та переходу до зростання виробництва, необхідно пам'ятати, що ці процеси не можна залишати на відкуп винятково ринковим силам. Держава має постійно втручатися в ці процеси, оскільки її дії у розглянутій сфері можуть підвищувати купівельну спроможність певних господарських суб'єктів, які володіють високою схильністю до споживання чи інвестування. Треба використовувати прогресивне оподаткування та відновлювати попит, а не придушувати його заходами жорсткої бюджетної економії. Цього можна добитися за допомогою фінансово-бюджетної політики держави, політики у сфері доходів і зайнятості, яка індукує очікування прогресивного зростання заробітної плати працівників – величина реальної заробітної плати найманих працівників має збільшуватися такими ж темпами, як і продуктивність праці. Причому це зростання має стосуватися працівників з низькими і середніми доходами.

Зростання економіки можливе лише за умови рівномірнішого розподілу доходів серед учасників виробничого процесу. Це підтверджує практика господарювання зарубіжних країн, економіка яких розвивались високими темпами протягом трьох післявоєнних десятиріч за активного державного регулювання економіки та вирівнювання функціонального розподілу доходів. Невтручання держави в економіку в період останніх трьох десятиріч поглиблювало диференціацію в розподілі доходів між працею і капіталом та призвело до світової фінансово-економічної кризи.

Більшість нових емпіричних наукових досліджень проблеми нерівності доходів показує, що між цією нерівністю і економічним зростанням існує обернений причинно-наслідковий зв'язок. В одних з таких досліджень на основі даних різних країн вивчався тривалий зв'язок між нерівністю і зростанням, в інших – аналогічні дані використовують для вивчення середньотермінових зв'язків між вказаними індикаторами, а в третіх – ця ж залежність вивчалася з використанням інформації окремих штатів США.

Вказана гіпотеза обґрунтовується в роботах Персона і Табеліні [7], Алезіної і Родріка [1], Паніца [5], Банерджі і Дуфло [2], Істерлі [4] та ін. Наприклад, з досліджень Р. Перотті можна зробити такі висновки: між нерівністю в доходах і економічним зростанням існує обернений зв'язок; немає жодних доказів того, що саме в демократичних країнах зв'язок між нерівністю і зростанням є сильнішим, ніж в інших країнах; нерівність у розподілі доходів стримує зростання, веде до соціально-політичної нестабільності і впливає на освіту та народжуваність; немає підтвердження гіпотези про те, що нерівність спонукає до активнішого перерозподілу. Навпаки, Р. Перотті встановив існування прямого зв'язку між перерозподілом і зростанням [3,6].

1. Alesina A. Distributive politics and economic growth / A. Alesina, D. Rodrik // Quarterly Journal of Economics. – 1994. – Vol. 109(2). – P. 465–490.
2. Banerjee A.V. Inequality and growth: What can the data say? / A.V. Banerjee, E. Dufo // Journal of Economic Growth. – 2003. – Vol. 8(3). – P. 267–299.
3. Easterly W. Inequality does cause underdevelopment: Insights from a new instrument / W. Easterly // Journal of Development Economics. – NY. – Vol. 84(2). – 2007. – P. 755–776.

4. Panchyshyn S. On interrelationship between the wage dynamics and the national output in post-Soviet countries / S. Panchyshyn, Z. Pryimak // Scientific problems in management : project management, risk management, human resource management, economic aspects of management, [Red:] Skorupka Dariusz - Wrocław: Wyższa Szkoła Wojsk Lądowych im. generała Tadeusza Kościuszki, 2013, P. 341-349.
5. Panizza U. Income inequality and economic growth: evidence from American data / U. Panizza // Journal of Economic Growth. – 2002. – Vol. 7(1). – P. 25–41.
6. Perotti R. Democracy, income distribution and growth: What the data says / R. Perotti // Journal of Economic Growth. – 1996. – Vol. 1(2). – P. 149–187.
7. Persson T. Is inequality harmful for growth? / T. Persson, G. Tabellini // American Economic Review. – 1994. – Vol. 84(3). – P. 600–621.

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT IMPROVEMENT AS A KEY WAY FOR BETTERMENT OF FUNCTIONAL DISTRIBUTION OF INCOME IN UKRAINE

S. Panchyshyn, Z. Pryimak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Prospekt Svobody 18, UA – 79008, Ukraine*

The article deals with research of ways of institutional environment improvement to ameliorate functional distribution of income in Ukraine. The authors argue that reforming distributive relations is not possible without combat against corruption. Considerable attention is paid to antitrust regulation as a way more equitable distribution of income. The world experience of income is briefly clarified.

Keywords: functional income distribution, corruption, antitrust policy, government regulation.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ КАК ОСНОВНОЙ ОРИЕНТИР УЛУЧШЕНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ В УКРАИНЕ

Степан Панчишин, Зоряна Приймак

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
79008 м. Львов, проспект Свободы, 18*

Статья посвящена исследованию институциональной среды как главному направлению улучшения функционального распределения доходов в Украине. Автор обосновывает тезис, что реформирование распределительных отношений невозможно без борьбы с коррупцией, для преодоления которой усилия государства должны быть направлены на совершенствование нормативно-правовой базы и создание для граждан прозрачных и благоприятных норм общественной жизни. Значительное внимание уделено антимонопольному регулированию и конкурентной политике как путями справедливого распределения доходов. Коротко выяснено мировой опыт улучшения функционального распределения доходов.

Ключевые слова: функциональное разделение доходов, коррупция, конкурентная политика, государственное регулирование экономики.